

Vogeltrek en het landschap

Regionale simultaantellingen

landtrek anders bekeken

Steve Geelhoed

Inleiding

Om een idee te krijgen van de ruimtelijke verdeling van de trek in Zuid-Kennemerland zijn na een proeftelling op 11 september 1988 verschillende simultane trektellingen op een vijftal telposten uitgevoerd. Tot in 1992 zijn in de daaropvolgende jaren zeven simultaantellingen uitgevoerd. Een beknopte synthese van de resultaten is te vinden in Geelhoed (1993), die later verder is samengevat in de Avifauna (Geelhoed et al, 1998). Aangezien de tellingen meer vragen oproepen dan ze beantwoordden is op 29 september 2001 weer een simultaantelling georganiseerd. Naast de vijf telposten die vanaf Parnassia min of meer loodrecht op de kust liggen, werd ook geteld op Langevelderslag in de zeereep in de zuidpunt van de regio. In dit stuk worden de resultaten van de vijf meerdere malen bemande telposten besproken.

Telposten

Op vijf verschillende telposten zijn in de loop der jaren meerdere tellingen uitgevoerd. Zie tabel 1 voor de verdeling van de tellingen. De vijf telposten liggen ongeveer op een rechte lijn vanaf de kust tot in de polder. Elke telpost ligt in een ander landschapstype. Naast de reguliere landtrektelpost Parnassia in de zeereep van de Kennemerduinen werd geteld op de volgende telposten:

- Vogelmeer (buitenduin); deze telpost ligt op ruim 1 km van de zee, net ten zuiden van het gelijknamige duinmeer in de Kennemerduinen.
- 't Wed (binnenduin); deze telpost ligt op een duintop op ongeveer 5 km van zee, net ten noordoosten van 't Wed in de Kennemerduinen.
- Cronjé (stad); deze telpost ligt op een plat dak in de Generaal Cronjéstraat in Haarlem-Noord op ongeveer 7 km van zee.
- Veerpolder (polder); ligt op het fietspad tussen Oeverland de Liede en de Veerplas op ca 9 km van de zee.

Tabel 1. Overzicht van de simultaantellingen. + = geteld; - = niet geteld.

	Parnassia	Vogelmeer	't Wed	Cronjé	Veerpolder
22 okt 1988	+	+	+	+	+
30 sep 1989	+	+	+	+	+
15 okt 1989	+	-	+	+	+
28 okt 1989	+	+	+	+	-
20 okt 1990	+	+	+	+	+
28 sep 1991	+	+	+	+	-
11 okt 1992	+	+	+	+	+
29 sep 2001	+	+	+	+	+
Totaal	8	7	8	8	6

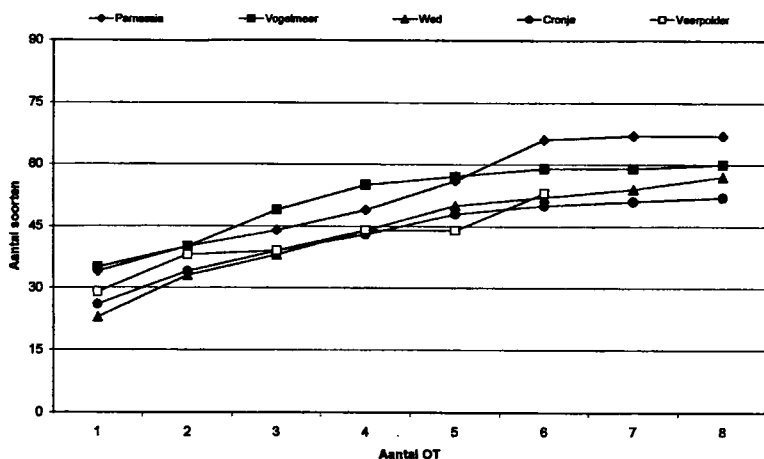
Telmethode

De tellingen zijn uitgevoerd volgens de LWVT-methode. Dit houdt onder andere in dat vogels alleen met het blote oog of oor opgespoord mogen worden. Dit om te voorkomen dat tellers die zich vervelen of dat telposten met meerdere tellers, door het zoeken naar vogels met een verrekijker, relatief meer zien. Verrekijker of telescoop werden in principe alleen gebruikt om vogels te determineren en te tellen. Naast soort en aantal werden voor vogels die binnen een straal van 100 meter rond de telpost passeerden, ook vliegrichting en vlieghoogte genoteerd. In dit stuk wordt hier echter niet op ingegaan.

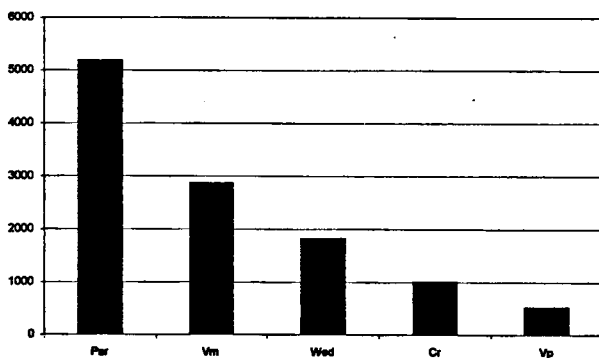
Uit verschillende proeven is bekend dat verschillen tussen ervaren waarnemers in geregistreerde aantallen en soorten kunnen oplopen tot 30-50% (o.a. Van den Bijtel 1985, Källander & Rydén, 1974). Om gegevens van de verschillende telposten enigszins vergelijkbaar te houden rouleerden de waarnemers over de telposten.

Algemene schets van resultaten

Tijdens alle tellingen zijn 87.618 vogels verdeeld over 90 soorten geregistreerd. Op geen enkele telpost zijn alle soorten gezien. De kustzone is het soortenrijkst, op Parnassia en Vogelmeer werden de meeste soorten vastgesteld. De soortenrijkdom op de overige posten ligt in dezelfde orde van grootte, maar Veerpolder lijkt het minst soortenrijk (figuur 1).

Figuur 1. Aantal waargenomen soorten per telpost. Weergegeven is het cumulatieve aantal, d.w.z. 1 is het aantal waargenomen soorten na één telling, 2 het totaal aantal waargenomen soorten na twee tellingen, etc. Ruit = Parnassia; Zwart vierkant = Vogelmeer; Driehoek = 't Wed; Rondje = Cronje; Wit vierkant = Veerpolder.

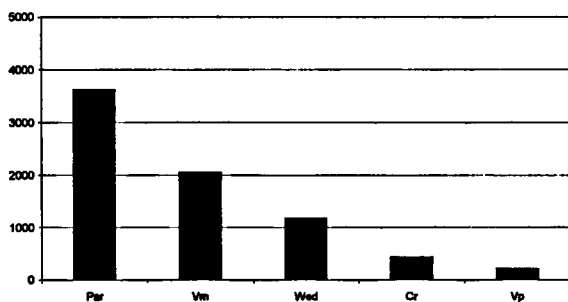

Figuur 2. Aantal waargenomen vogels per telpost uitgedrukt als gemiddelde per ochtendtelling (Aantal/OT).

Het gemiddeld aantal waargenomen vogels neemt geleidelijk af van zee-reep naar polder (figuur 2). Op Parnassia vliegen gemiddeld tien keer zo veel vogels als op Veerpolder. Zoals al in 1993 in de Fitis is laten zien gaat dit niet voor alle soorten op: ook tijdens de trek proberen vogels zo veel mogelijk boven hun voorkeurslandschap te vliegen. Bosvogels trekken (relatief) meer door de bosrijke binnenduinrand dan langs de kust. Vogels van open land vliegen juist relatief veel langs de kust en in de polder. Om een idee te krijgen van de variatie in ruimtelijke patronen wordt de verdeling van een aantal talrijke soorten over de telposten op de volgende bladzijden gepresenteerd.

Spreeuw

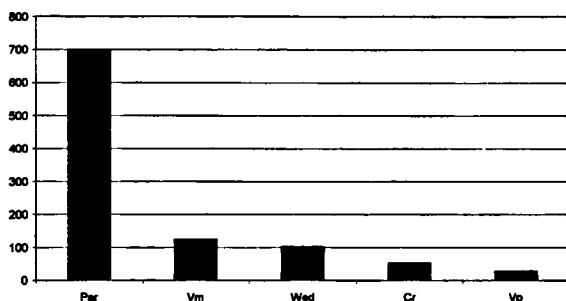
Tijdens de tellingen zijn 56.375 Spreeuwen vastgesteld. Daarmee is de Spreeuw verreweg de talrijkste soort. Zoals in figuur 3 is te zien, is de Spreeuw een soort die zich sterk door de kust laat stuwen. Hoe dichter bij zee, hoe hoger de getelde aantallen. Op Parnassia is het uurgemiddelde bijna 17 keer zo hoog als op telpost Veerpolder. Het geschetste patroon was op de meeste teldagen te zien, maar op 20 oktober 1990 werd de sterkste trek meer landinwaarts op Vogelmeer vastgesteld. Met een matige oostenwind werden 6948 individuen op Vogelmeer geteld, bijna twee keer zo veel als de 3407 op Parnassia. Onder sommige weersomstandigheden passeert de stroom trekkers die normaliter vlak langs zee vliegt, blijkbaar meer landinwaarts.

Figuur 3. Verdeling van de Spreeuw over de telposten uitgedrukt als gemiddelde per ochtendtelling (N = 56.375).

Graspieper

De Graspieper is tijdens de tellingen de een na talrijkste soort. Net als de Spreeuw laat ook deze soort zich sterk door de zee stuwen. In tegenstelling tot bij de Spreeuw nemen de aantallen van polder tot buitenduin geleidelijk toe om pas in de zeereep bij Parnassia abrupt toe te nemen (figuur 4). Zo worden er op Parnassia vijf tot zes keer zo veel Graspiepers gezien als op Vogelmeer en op 't Wed. In vergelijking met de polder vliegen er bij Parnassia 24 keer zo veel Graspiepers. Dit wil zeggen dat deze soort nog sterker gestuwd wordt dan de Spreeuw.

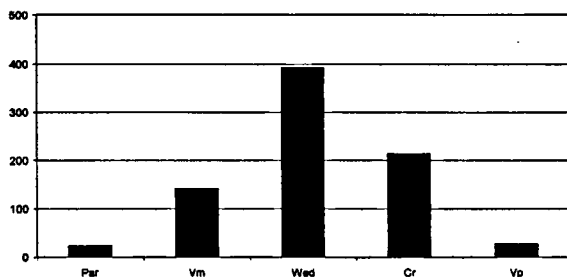
Figuur 4. Verdeling van de Graspieper over de telposten uitgedrukt als gemiddelde per ochtendtelling (N = 7922).

Koperwiek

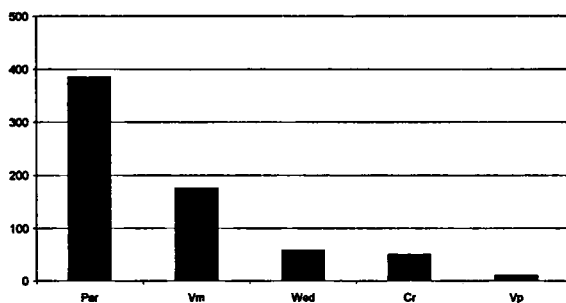
De getelde Koperwieken zijn met name in het binnenduin gezien (figuur 5). Op 't Wed worden de hoogste aantallen gezien, met lagere aantallen richting zee en richting polder. Het uurgemiddelde op Parnassia is het laagst van alle telposten, zelfs nog lager dan op telpost Veerpolder. In vergelijking met Parnassia vlogen er op 't Wed bijna 17 keer zo veel Koperwieken.

Vink

Ook de Vink laat zich door de zee stuwen (figuur 6). De hoogste aantallen worden in de kustzone vastgesteld, de laagste in de polder. Op Parnassia zijn gemiddeld bijna 39 keer zo veel Vinken gezien als op Veerpolder. De aantallen op 't Wed en op de Cronjé liggen in dezelfde orde van grootte.

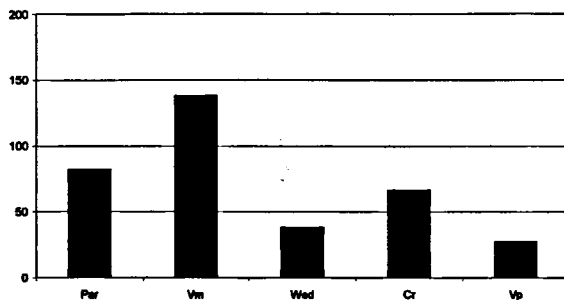
Figuur 5. Verdeling van de Koperwiek over de telposten uitgedrukt als gemiddelde per ochtendtelling (N = 5787).

Figuur 6. Verdeling van de Vink over de telposten uitgedrukt als gemiddelde per ochtendtelling (N = 5176).

Veldleeuwerik

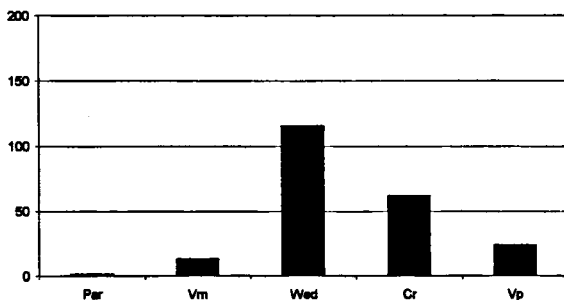
De Veldleeuwerik laat een apart patroon zien (figuur 7). De hoogste aantallen worden in de kustzone vastgesteld met het hoogste gemiddelde op Vogelmeer. Verrassend genoeg worden op Veerpolder de laagste aantallen gezien. Het geschetste patroon wordt echter grotendeels veroorzaakt door trek op 28 oktober 1989, toen 2036 individuen over de telposten Parnassia t/m Cronjé vlogen. Op Veerpolder werd toen helaas niet geteld. Zonder deze dag worden de hoogste aantallen Veldleeuweriken op Parnassia en Veerpolder gezien. Een patroon dat beter aansluit bij het verwachte beeld voor een open-landvogel.

Figuur 7. Verdeling van de Veldleeuwerik over de telposten uitgedrukt als gemiddelde per ochtendtelling (N = 2622).

Houtduif

De verdeling van de Houtduif over de vijf telposten lijkt sterk op die van de Koperwiek (figuur 8). De laagste aantallen op Parnassia, de hoogste op 't Wed en ten oosten van 't Wed hogere aantallen dan ten westen ervan.

Figuur 8. Verdeling van de Houtduif over de telposten uitgedrukt als gemiddelde per ochtendtelling (N = 1550).

Stuwing en andere patronen

In het voorgaande is een aantal patronen van de ruimtelijke verdeling van trekvogels in Zuid-Kennemerland laten zien. Het 'normale' patroon is dat van toenemende aantallen van binnenland naar kust, oftewel stuwing. Deze stuwing zorgt enerzijds voor hogere aantallen langs de kust, anderzijds voor een hoger aantal soorten. Voor alle soorten samen is de verhouding in aantallen tussen polder en zeereep 1:10, terwijl tot 1992 een verhouding van 1:6 werd gevonden. In *Vogeltrek over Nederland* (LWVT/SOVON, 2002) is op pagina 43 te lezen dat Tinbergen (1941) een verhouding van 8:1 tussen zeereep en 24 km landinwaarts beschreef. Een najaar trektellen op Parnassia en op de Westbroekplas in 2001 polder leverde een verhouding van 7:1 op (Van Huijssteeden & van Leeuwen, 2002).

Ongeveer tot de tweede helft van de vorige eeuw was het gangbare beeld van vogeltrek dat deze boven Nederland in een breed front plaatsvindt en zich langs de kust ophoopt. De achterliggende idee hierbij is dat landvogels zo lang mogelijk boven land blijven en een oversteek over zee zo veel mogelijk vermijden, omdat een oversteek grote risico's met zich meebrengt. Radarstudies lieten echter zien dat er ook over de Noordzee regelmatig in een breed front trek plaatsvond. De Zweden Alerstam & Petterson begonnen zich af te vragen of landvogels zich wel zo veel van het landschap aantrekken als men destijds dacht. Na enig denk- en rekenwerk kwamen ze in 1977 tot de conclusie dat trekkende vogels hun vliegduur zoveel mogelijk proberen te beperken; soms is het efficiënter om over zee te vliegen, soms is het efficiënter om over land te vliegen. De windrichting en windsterkte bepalen wat een vogel doet. Hun theorie voorspelde stuwing langs de Zuid-Kennemerlandse kust als de wind uit OZO tot Z waait én bij wind uit WZW tot N. Zoals iedere landtrekteller weet klopt het eerste. Het tweede vaak niet, maar aangezien deze windrichtingen vaak gepaard gaan met harde wind, buien en/of slecht zicht is dat niet zo verwonderlijk. Toch kan er op heldere dagen met een NW-wind sterke trek langs de kust plaatsvinden.

Naast stuwing langs de kust zien we ook dat sommige soorten een andere ruimtelijke verdeling zien. Bosvogels als Houtduif en Koperwiek bereiken een piek op 't Wed in de binnenduिनrand. Zoals al eerder in *de Fitis* is laten zien hebben (sommige) soorten ook tijdens de trek een voorkeur voor bepaalde landschappen. Mogelijk hangt dit samen met de mogelijkheden om na een trektocht geen tijd te verliezen met het zoeken naar een geschikt voedselgebied. Het is dan te verwachten dat de binding van trekvogels met hun favoriete landschap toeneemt naarmate hun 'trekdrang' afneemt: later op de dag of vroeg in het seizoen. Een mooie uitdaging om de komende jaren eens te bekijken.

Dankwoord

Bij deze wil ik de volgende personen bedanken voor hun bijdrage aan de tellingen: Fred Cottaar, Hans Groot, Willem-Jan Hooijmans, Evert van Huijssteeden, Eef Kieft, Guido van Leeuwen, Pim de Nobel, Johan Stuart, Pieter Thomas, Jan Wierda & Marianne Willems.

Literatuur

- Alerstam, T. & Petterson, S-G., 1977. Why do migrating birds fly along coastlines? *Journal of Theoretical Biology* 65: 699-712.
- Bijtel, H.J.V. van den, 1985. Verschillen in resultaten van vogeltrek-tellingen uitgevoerd door onafhankelijk van elkaar opererende waarnemers. Analyse van de uitkomsten van een veldexperiment. *Vogeltrek over Noordhout, Driebergen 1980-1985. Volume VII.*
- Geelhoed, S.C.V., 1993. Invloed van het landschap op trekvogels. *Fitis* 29(3): 114-121.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden, E. van, Leeuwen, G. van & Nobel, P. de (red), 1998. *Vogels in het landschap van ZuidKennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.*
- Huijssteeden, E. van & Leeuwen, G. van, 2002. Parnassia versus Westbroekplas: Najaarstrek tellen op twee plaatsen in Zuid-Kennemerland in 2001. *Fitis* 38(3): 114-136.
- Källander, H. & Rydén, O., 1974. Inter-observer differences in studies of visible migration at Falsterbo. *Ornis Scan.* 5: 53-62.
- LWVT/SOVON, 2002. *Vogeltrek over Nederland 1976-1993.* Schuyt & Co, Haarlem
- Tinbergen, L., 1941. Over de rol van de Hollandse duinrij bij de oriëntatie van trekkende Vinken en Spreeuwen. *Limosa* 14: 1-20.

S.C.V. Geelhoed, Leon. Springerlaan 300, 2033 TH Haarlem